THANATOPOLÍTICA I REFUGI: LA MIRADA DEMOGRÀFICA

Andreu Domingo Valls
Centre d'Estudis Demogràfics i Institut d'Estudis Catalans

Introducció: el plec thanatopolític

La situació dels refugiats a la Unió Europea, el perill a què s'exposen per arribar-hi, però també la inadequació dels sistemes jurídics i les praxis d'acollida, així com les necessitats de protecció i d'integració social de les persones refugiades desateses, constitueixen desgraciadament un dels exemples del que podem anomenar *avenç del plec thanatopolític*, entès com un mecanisme destructor de la vida humana consentit o arbitrat per l'Estat que la té sota la seva protecció.[1] Constitueix la temptació sempre present del règim biopolític que caracteritzà la modernitat,[2] de decantar-se per la destrucció de la vida,[3] com a producte inevitable d'un sistema basat en la creació de redundància.[4]

1. Raúl Fernández Vítores, *Tanatopolítica: Opúsculo sobre los dispositivos humanos posmodernos*, Madrid, Páginas de espuma, 2015.

2. Michel Foucault, *Histoire de la sexualité*, vol. 1: *La volonté de savoir*, París, Gallimard, 1976; Michel Foucault, *Dits et écrits*, vol. 2: *1954-1988*, ed. Daniel Defert i François Ewald, París, Gallimard, 2001, p. 818-826 (capítol «Naissance de la biopolitique», publicat, originalment, el 1979).

3. Laura Bazzicalupo, *Biopolítica: un mapa conceptual*, Santa Cruz de Tenerife, Melusina, 2016.

4. Andreu Domingo Valls, *Demografía zombi: Resilientes y redundantes en la utopia neoliberal del siglo xxi*, Barcelona, Icaria, 2018.

L'anomenada *crisi humanitària de 2015* o *crisi dels refugiats*, arran de l'arribada de refugiats majoritàriament sirians que fugien del conflicte bèl·lic al seu país, va suposar tant una evidència de la disfunció de la política migratòria europea, en el control i la seva externalització, com en els límits del refugi i l'asil de la Unió Europea. Però va resultar també un dels millors exemples de la conversió de la mar Mediterrània en una frontera no demogràfica, sinó política, thanatopolítica. És la frontera més perillosa del món, en termes de morts i desapareguts, el camp de forces on es combina l'acció de les màfies dedicades al tràfic d'humans, la vigilància militar d'estats i de la mateixa Unió Europea, i la intervenció humanitària de les ONG. En aquesta intervenció, volem només il·lustrar amb les darreres xifres disponibles l'evolució de les demandes d'asil i el nombre de refugiats des de 2008 fins a 2019 al conjunt de la Unió Europea i cadascun dels països que la componen, les estadístiques estimatives sobre els morts i desapareguts a la Mediterrània en comparació amb d'altres fronteres conflictives i, finalment, unes reflexions sobre les raons d'aquest fracàs col·lectiu.

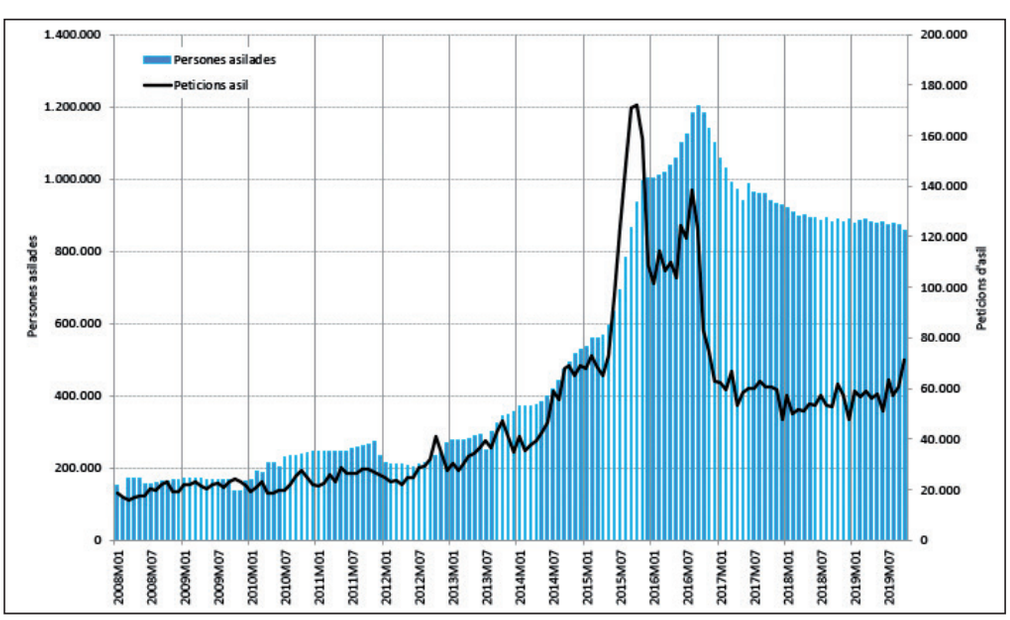

Figura 1. Població refugiada i demandes mensuals d'asil a la Unió Europea (2008-2019) (Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

Refugiats i demandes d'asil (2008-2019)

Com ja hem avançat, l'any 2015 destaca en l'evolució de les demandes d'asil, que assoliren ni més ni menys que la xifra de 138.000 el mes de novembre de 2016. Ja s'havien disparat, però, entre el juny i el juliol de 2015, donaren el salt de gairebé 73.000 sol·licituds el maig de 2015 a 96.000 el juny i 122.000 el juliol, van seguir creixent per damunt de les cent mil demandes mensuals fins l'octubre de 2016, un any més tard, i van davallar el 2019 a les 71.500 (figura 1). A conseqüència d'aquest abrupte salt de les demandes, el nombre de persones en situació d'asil a la Unió Europea també s'incrementà substancialment, amb una escalada progressiva des de l'estiu de 2015 que arribà al punt màxim el setembre de 2016 amb 1,2 milions d'enregistrats. Des d'aleshores va davallar molt gradualment i va estabilitzar-se el mes d'octubre de 2019 amb 859.000 persones.

Aquest increment significatiu de les sol·licituds i de les persones en situació de refugi no s'ha traduït, però, en un augment notable del conjunt de persones immigrades a cap dels països de la Unió Europea, ni tan sols en aquells que més directament han estat afectats per la crisi dels refugiats de 2015, com Grècia, Alemanya, Suècia o Àustria (figura 2). En termes relatius, nomes superen l'1 % a Xipre amb un 1,2 %, molt allunyat dels valors que representen a països com el Líban, Jordània o Turquia, que han sigut els majors receptors de la migració que ha estat expulsada pel conflicte.

Les demandes d'asil, en termes absoluts (figura 3), però, sí que segueixen essent remarcables el 2019 a Alemanya, amb unes 345.000 sol·licituds rebudes, seguit a molta distància per Itàlia, amb 102.000 demandes, o Espanya i Grècia, amb gairebé 78.000 la primera i 76.000 la segona. Per al conjunt de la Unió Europea, tot i que continuen destacant els nacionals sirians, trobem una gran diversitat d'orígens (figura 4), com és natural marcats per conflictes d'arreu del món, tant els que segueixen oberts i criden l'atenció dels mitjans de comunicació (Síria, Nigèria, Veneçuela) com molts d'aquells que s'han donat per acabats (Afganistan, Iraq o Ucraïna, per exemple), o dels que no n'hi ha (Bangladesh, Turquia o Guinea). Així, si els sirians gairebé eren responsables de 84.000 sol·licituds, just al darrere hi trobem els afganesos amb quasi 46.000, o els iraquians amb 45.000.

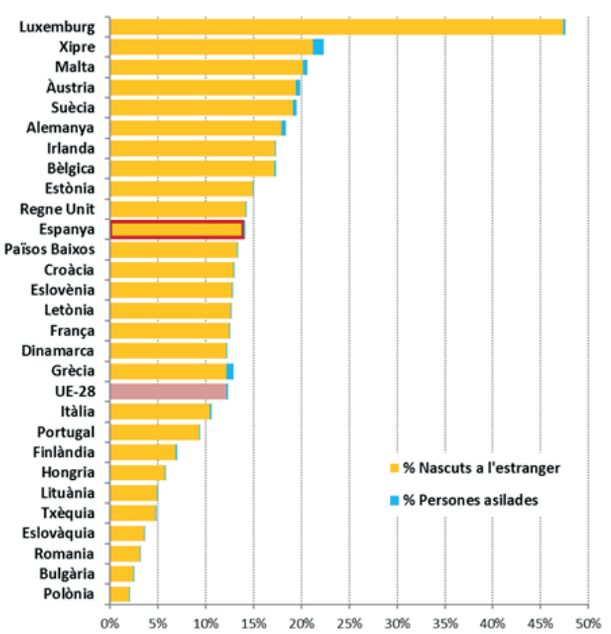

Figura 2. Percentatge de població nascuda a l'estranger i refugiats als països de la Unió Europea (2019) (Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

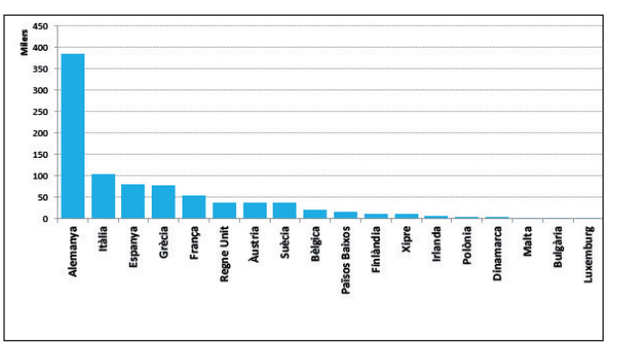

Figura 3. Població refugiada en milers, als països de la Unió Europea (2019) [Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

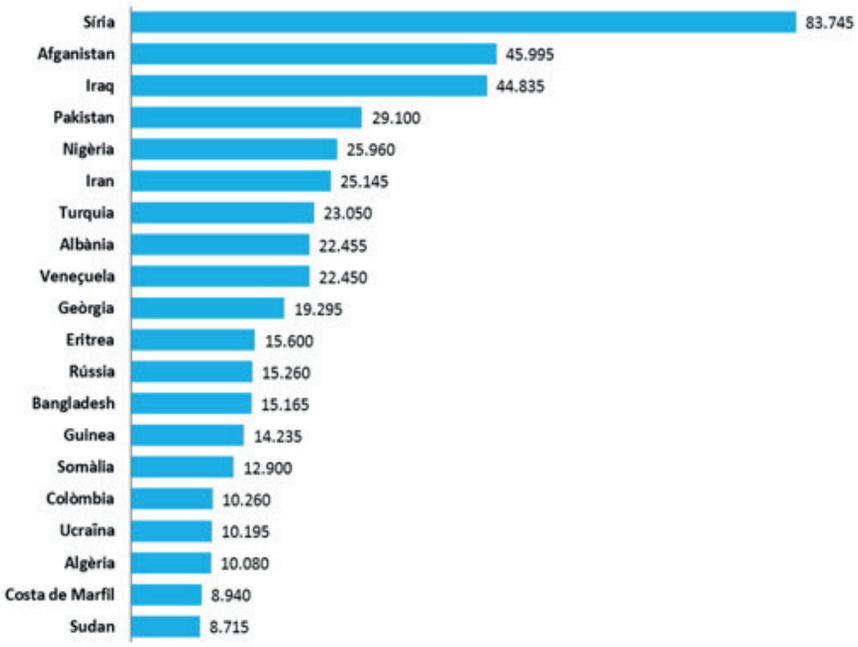

Figura 4. Principals nacionalitats demandants d'asil a la Unió Europea (2019) (Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

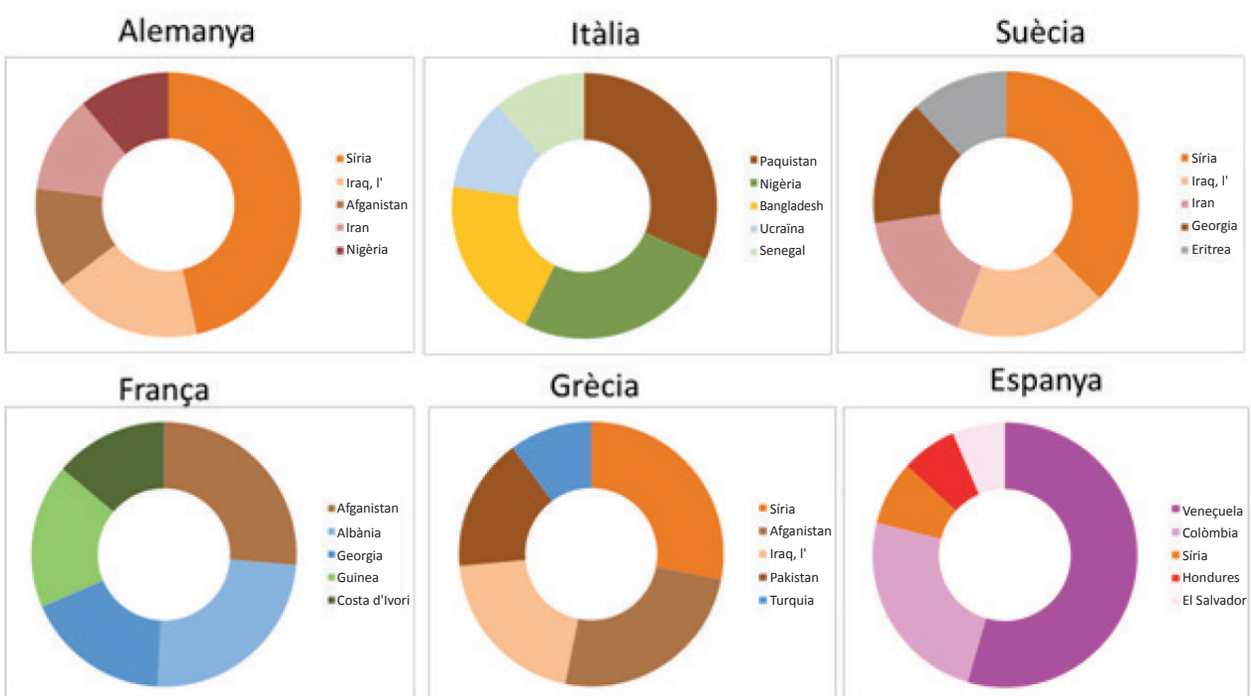

Figura 5. Principals nacionalitats dels demandants d'asil (2018) (Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

La distribució d'aquests orígens no és uniforme a tots els estats europeus sinó que depèn tant de la història com de la geografia de cadascun dels països on s'ha demanat l'asil, tot i els esforços a partir de Dublín 2 de fixar la demanda al país d'entrada a la Unió Europea, la qual cosa de facto vol dir els països que hi són fronterers, especialment els mediterranis. Si observem la figura 5, en què s'han representat els principals demandants d'asil per a sis països de la Unió Europea, veurem que als tres països més involucrats en la crisi de 2015 —Grècia, Alemanya i Suècia—, efectivament, la nacionalitat que destaca entre els demandants d'asil és la si-

riana, mentre que a Espanya, França o Itàlia no la trobem entre les principals nacionalitats, que, en canvi, representen zones de conflictes de naturalesa molt diversa, i els veneçolans són els primers a Espanya, els pakistanesos a Itàlia i els afgans a França.

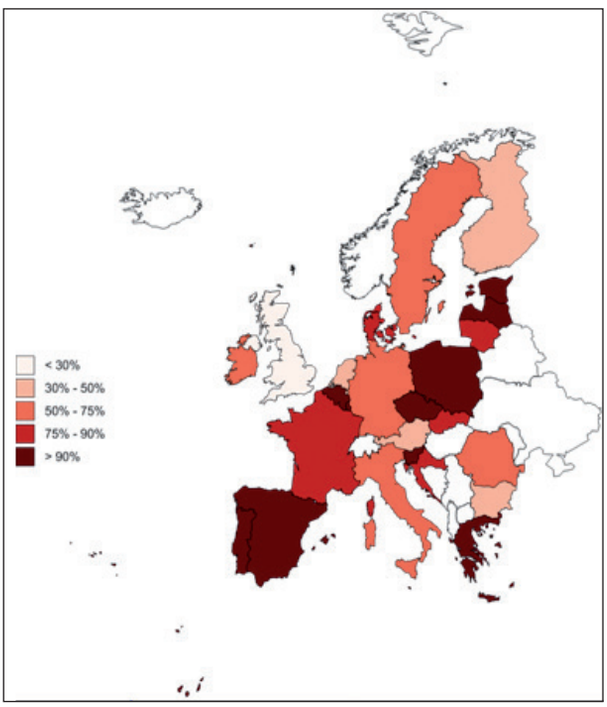

Figura 6. Percentatge de denegacions de refugi dels països de la Unió Europea (2018) (Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat).

Però una cosa són les demandes i una altra molt diferent les resolucions. De mitjana, els països de la Unió Europea són poc generosos en l'atorgament del reconeixement de l'estatut de refugiat (figura 6), amb processos i serveis molt dispars entre uns països i altres, i la demanda d'un asil compartit en l'àmbit comunitari és una de les qüestions pendents de la política migratòria de la Unió. Cada cop que s'ha plantejat harmonitzar les polítiques migratòries europees, s'ha acabat estenent els comuns denominadors més restrictius. Aquesta experiència aixeca les suspicàcies d'aquells que en cada país són partidaris d'una ampliació del dret d'asil, o com a mínim d'una racionalització d'un procés que sol acabar amb una negativa després de més d'un any d'espera real i amb una ordre d'expulsió i la caiguda en la irregularitat com a producte no desitjat de tot el procés. La característica són els altíssims percentatges de refús de les demandes a la majoria dels vint-i-vuit països que encara constituïen el 2018 la Unió Europea, on Espanya amb un 92,8 % de denegacions s'alinea amb els països més refractaris com Estònia, Letònia, Eslovènia o Portugal (on el 100 % de les peticions són denegades), Luxemburg (98 %), Polònia (96 %) o Grècia (91,7 %). Aquestes denegacions, en el cas espanyol, contrasten amb les declaracions sobre la «hispanitat» tenint en compte que la majoria de denegacions corresponen a països llatinoamericans, i una diplomàcia que ha destacat en les declaracions contra el règim bolivarià en el cas veneçolà.

Morts a la Mediterrània (2009-2019)

Finalment, cal parlar de les defuncions i desaparicions en la Mediterrània (figura 7). Malgrat que haurem de recordar aquí els problemes de cobertura i fiabilitat d'una sèrie estadística recollida per l'Organització Internacional de les Migracions, a partir de la informació subministrada per fonts tan heterogènies com els registres oficials dels estats, els corresponents a ONG o les

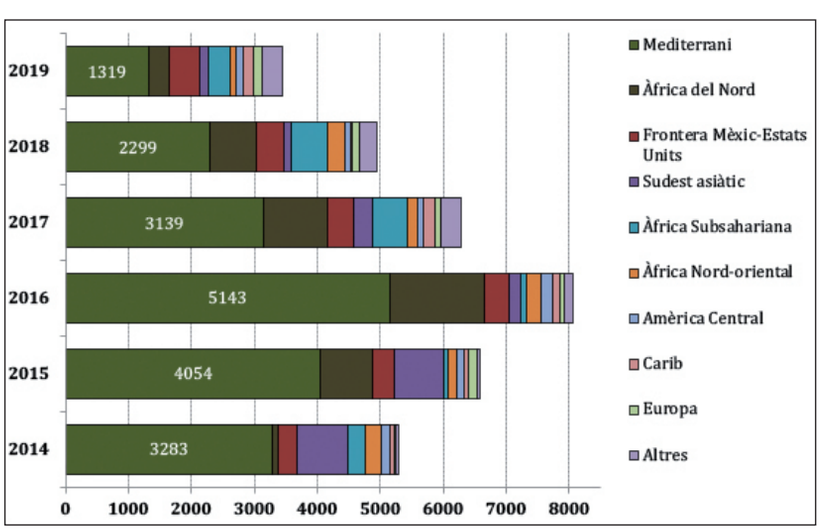

Figura 7. Defuncions i desaparicions estimades a les principals fronteres del món, per regió (2014-2019) (Font: Missing Migrants: Tracking Deaths along Migratory Routes, <https://missingmigrants.iom.int/>).

declaracions de familiars i testimonis, amb molt, la regió mediterrània és la que enregistra una major mortalitat durant tot el període: més de dinou mil morts, la qual cosa representa el 55,6 % de tota la mortalitat documentada del període. L'any 2016, en relació directa amb la crisi dels refugiats de 2015, va ser la que va fer pujar més les defuncions, però, a més, hem d'afegir que bona part de les morts i desaparicions enregistrades a la regió africana, de fet, corresponen a la ruta transsahariana que té com a destinació la Mediterrània, amb la qual cosa cal imputar aquestes morts també a la regió mediterrània, encara que no es produïssin a la mar. La tendència descendent de les morts, fins arribar a les 1.319 produïdes a la regió el darrer any 2019, ve acompanyada també d'un descens del pes relatiu de la mortalitat mediterrània sobre el conjunt. Així, si el 2016 els 5.143 morts a la Mediterrània van representar el 63,7 % de la mortalitat total, aquest darrer any, només en representen el 38,4 %. És difícil, però, saber quin paper hi juguen les ONG, que han intensificat la seva presència a la zona després que el FRONTEX s'enretirés de les aigües internacionals, i si el descens cal imputar-lo a un augment dels rescats, al control de països tercers en compliment dels convenis bilaterals o, per contra, a una major opacitat en la dificultat del salvament, amb la qual cosa el que hauria augmentat és el subregistre de les defuncions.

Conclusions: Europa en el laberint

La Unió Europea sembla que en matèria de política migratòria s'ha perdut en el seu propi laberint. D'aquesta manera, les mesures presentades com grans solucions, com l'externalització de les fronteres, no fan res més que afeblir dia a dia la posició internacional de la Unió Europea i la seva credibilitat com a actor internacional. El pitjor, però, és el seu afebliment davant d'uns veïns autoritaris que poden sotmetre a xantatge el seu «soci» comunitari, i així la possibilitat d'establir-se a Europa cada cop és vista més com la victòria de la infracció d'una legislació injusta, aconseguida per mitjans irregulars, que com un procés d'integració ciutadana. Aquesta perillosa situació en el concert internacional no es deu, com als responsables de la mateixa Unió Europea els agrada repetir, a la insubmissió dels estats reactius i curts de mires, sinó a una arquitectura europea infiltrada pel neoliberalisme triomfant a Brussel·les que ho ha supeditat tot —la política migratòria també— a la construcció d'un mercat laboral unificat ideal, de costos zero per a la Unió Europea. Aquest mercat es basa essencialment en la mobilització de la mà d'obra comunitària i reserva la migració extracomunitària només per al cas excepcional dels immigrants altament qualificats o per a les solucions tan màgiques com irreals de la circularitat i de l'estacionalitat de la migració de baixa qualificació. Aquesta obsessió per aprimar la despesa pública, i amb ella els costos d'integració, és també la que explica que l'externalització de la política migratòria prevegi no només el control de fronteres al·ludit, sinó carregar en les espatlles dels mateixos immigrants i de les ONG que els atenen els costos materials del viatge —incloent els perills per a la seva seguretat—, de manera que els criminalitzen, engruixeixen de pas el negoci de les màfies i abandonen la resta a la filantropia.[5]

El lament de l'augment dels moviments nacional-populistes com a justificació del progressiu enduriment de la legislació en matèria d'estrangeria i migracions, no fa res més que ocultar que part d'aquest increment es deu, entre altres coses, a l'aplicació de plans d'ajustament estructural a les poblacions d'aquests països com a condició per al seu ingrés a la Unió Europea —si ens referim als països de l'Est— i el càstig exemplar que es va voler donar als països europeus de la Mediterrània en la crisi de 2008, els quals es va fer responsables de la condició. La thanatopolítica no només representa aquest mirar cap a una altra banda davant les morts a la Mediterrània, sinó voler fer creure a la població europea que la mort i l'explotació dels immigrants són necessàries per a salvaguardar el seu benestar.

5. Andreu Domingo Valls, «Presión demográfica y crisis migratoria: Europa, de Fortaleza a Balsa», a Andreu Domingo Valls (ed.), *Demografía y Postverdad: Estereotipos, distorsiones y falsedades sobre la evolución de la población*, Barcelona, Icaria, 2018, p. 139-162; Andreu Domingo Valls, «Postveritat i demografia a la "Crisi de refugiats": El plec thanatopolític de la Unió Europea», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (Barcelona), vol. 85 (2018), p. 9-30.